

εκπαιδευτική βιβλιοθήκη

Αγάθη Γεωργιάδου

Η ποιητική περιπέτεια

Μια περιδιάβαση στη νεοελληνική ποίηση
μέσα από τους κυριότερους ιστορικούς σταθμούς
και τα λογοτεχνικά ρεύματα

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ
2006

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ιστορική ποιητική περιπέτεια

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ
ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟΥΣ ΚΥΡΙΟΤΕΡΟΥΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥΣ ΣΤΑΘΜΟΥΣ

Η μεταπολεμική ποίηση (1945-2000)

2.3 ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

• Η μεταπολεμική ποίηση (1945-2000)

Ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος άνοιξε πληγές που δεν έκλεισαν ποτέ, ούτε και μετά το τέλος του ταραχώδους 20ού αιώνα. Τα βαθιά σημάδια του είναι εμφανή σε όλους τους τομείς της ζωής (κοινωνία, πολιτική, ηθική κτλ.) και της τέχνης (λογοτεχνία, ζωγραφική, αρχιτεκτονική, φωτογραφία, κινηματογράφος κ.ά.). Η ελληνική ποίηση τραυματίστηκε θανάσιμα από τις εμπειρίες του πολέμου, αλλά και από τον Εμφύλιο (1946-1949), καθώς και από την αστάθεια στην πολιτική ζωή τη δεκαετία του '50, τη Δικτατορία και τις μετέπειτα ιστορικές περιπέτειες. Πόσο βαθιά επηρέασε τη λογοτεχνία ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος φαίνεται από το γεγονός ότι, για περισσότερο από μισό αιώνα μετά, η ποίηση εξακολουθεί να αποκαλείται «μεταπολεμική», στοιχείο που δείχνει πόσο βαθιές ήταν οι πληγές του.

Είναι, επίσης, χαρακτηριστικό ότι ακόμα και στις πιο έγκυρες ιστορίες της λογοτεχνίας υφίσταται ακόμη –παρά τις επιφυλάξεις που έχουν έντονα διατυπωθεί²⁵ η κατάταξη των λογοτεχνών σε «γενιές». Η μεταπολεμική, μάλιστα, λογοτεχνία τεμαχίζεται σε δεκαετίες: σε πρώτη και δεύτερη μεταπολεμική γενιά, στη γενιά του '70 και στη γενιά του '80. Αυτό οφείλεται στο ότι δεν υπάρχει ακόμη μια νέα –πανοραμική– θεώρηση της λογοτεχνίας των τελευταίων πενήντα χρόνων, αφού οι υπάρχουσες ιστορίες αγγίζουν στην καλύτερη περίπτωση τη λογοτεχνική παραγωγή της δεκαετίας 1950-1960 και ακροθιγώς την επόμενη εικοσαετία. Ένας βασικός λόγος που δεν έχει πραγματοποιηθεί ακόμη αυτό το έργο είναι ότι οι περισσότεροι λογοτέχνες αυτής της περιόδου βρίσκονται εν ζωή και γράφουν συνεχώς. Έτσι, το έργο τους δεν έχει ολοκληρωθεί, ούτε και ο χρόνος έχει καταξιώσει ή απαξιώσει κάποιους ακόμη. Για τους παραπάνω λόγους, ο χρόνος κατακερματίζεται σε δεκαετίες με όρια ασαφή και συγκεχυμένα και η μια γενιά εφάπτεται ή επικαλύπτει την άλλη, χωρίς σημαντικές διαφοροποιήσεις στη γραφή των ποιητών,²⁶ ενώ η λογοτεχνική δραστηριότητα συνεχίζεται αμείωτη.

Ωστόσο, μελετώντας την περίοδο 1945-2000, δε θα βρίσκαμε κάποιο σημαδιακό γεγονός ή κάποια χρονολογία-σταθμό, που να σηματοδοτεί μια ριζική αλλαγή στη λογοτεχνία, ούτε κάποια ποιητική συλλογή που να αναταράζει τα λιμνάζοντα νερά της ποίησης, ώστε να δώσει ένα καινούριο «όνομα» σε αυτή.

Από το τέλος του πολέμου αρχίζει μια περίοδος μεγάλης πολιτικής αστάθειας (Εμφύλιος, μαζικές διώξεις κομμουνιστών, Δικτατορία), που λήγει με τη μεταπολίτευση του 1974. Ακολουθεί μια εποχή πολιτικής αφύπνισης, κυριαρχίας των ΜΜΕ και αστικοποίησης της ζωής, χαρακτηριστικά που συνήθως εγκαινιάζουν μια νέα λογοτεχνική αντίληψη. Το ιστορικό ορόσημο που θέτει κάποια όρια στη μεταπολεμική λογοτεχνία είναι η αλλαγή του αιώνα, το 2000, το οποίο οριοθετεί πράγματι μια καινούρια παγκόσμια πραγματικότητα: κατάρρευση των Δίδυμων Πύργων, έναρξη μιας νέας περιόδου «αντιτρομοκρατίας» και νέων πολέμων κτλ., δεδομένα που είναι φυσικό να επηρεάζουν και την Ελλάδα. Ωστόσο, δεν υπάρχει οφθαλμοφανής ανανέωση στα ποιητικά πράγματα.

25. Για μια εκτεταμένη παρουσίαση των απόψεων για τις λογοτεχνικές «γενιές», ιδιαίτερα τις μεταπολεμικές, βλ. Γαραντούδης Ε., *Ανθολογία νεότερης ελληνικής ποίησης*, Επίμετρο: «Η έννοια της ποιητικής γενιάς και η μεταπολεμική τύχη της», Νεφέλη, Αθήνα, 1998, σσ. 194-202.

26. Η αμηχανία του διαχωρισμού των ποιητών σε δεκαετίες, που αφορά κυρίως τις δύο πρώτες μεταπολεμικές γενιές, είναι αισθητή στην παρουσίαση της Β' μεταπολεμικής γενιάς από τον Κ.Γ. Παπαγεωργίου στον τόμ. *Η ελληνική ποίηση. Η δεύτερη μεταπολεμική γενιά*, Σοκόλης, Αθήνα, 2002, σσ. 11-104, όπου γίνονται συνεχείς συγκρίσεις και διασυνδέσεις της με την Α' μεταπολεμική γενιά, χωρίς να προβάλλεται κάτι που να τους διαφοροποιεί ουσιαστικά, παρά μόνο τα βιώματά τους που αντανακλώνται στη θεματική της ποίησής τους.

Οι εκπρόσωποι της ποίησης των τελευταίων τριάντα χρόνων (οι λεγόμενες γενιές του '70 και του '80), οι ποιητές δηλαδή που δημοσιεύουν ποιήματά τους από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1960, μπορούν να ιδωθούν ως μια ομάδα, αφού παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά⁴⁰. Άλλωστε, όπως γράφει ο Αλέξης Ζήρας⁴¹, «δεν υπάρχουν κάποιοι διαφορετικοί ιστορικής βαρύτητας πυρήνες στο χρονικό διάστημα 1970-2000, ορισμένα σημαντικά ως πούμε γεγονότα ή κάποιες σημαντικές αλλαγές νοοτροπιών και αισθητικών αναζητήσεων, ώστε να “νομιμοποιηθεί” ένας νέος ειδικός εστιασμός στην εξέλιξη της γραμματολογίας μας στην τελευταία εικοσαετία». Ο λογοτεχνικός κορμός είναι ίδιος και οι αναζητήσεις κοινές. Διαφοροποιήσεις και τάσεις απόσχισης είναι φυσικό να υπάρχουν, τα κοινά γνωρίσματα όμως τους διαχωρίζουν από τους ποιητές των πρώτων δεκαετιών μετά τον πόλεμο. Σ' αντίθεση, λοιπόν, προς αυτούς, οι ποιητές που εμφανίζονται στα ποιητικά πράγματα μετά το 1965 γράφουν ποιήματα του «κλειστού χώρου», του «ιδιωτικού οράματος»⁴² και όχι του συλλογικού:

Μερικοί από τους ποιητές επηρεάζονται από την αμερικάνικη beat ποίηση, ενσωματώνουν στοιχεία της pop και του τεχνολογικού πολιτισμού⁴³ και εκφράζουν την αντίδρασή τους στην αντίληψη του μοντερνισμού σχετικά με την υψηλή λειτουργία της τέχνης. Εισάγουν έτσι την ποίηση στο κλίμα του μεταμοντερνισμού⁴⁴. Αφηγούνται ασήμαντες ιστορίες και γεγονότα, γι' αυτό και η θεματική τους χαρακτηρίστηκε ως «του τίποτα»⁴⁵. Ο δραματικός τόνος υποχωρεί και αναδεικνύεται με ηπιότητα ο κόσμος των προσωπικών συναισθημάτων:

Οι ποιητές αυτοί επιδιώκουν την πρωτοτυπία και την ανατροπή. Στα ποιήματά τους διαχέονται στοιχεία αντιθετικά, δείχνοντας μια τάση να μην ενταχθούν πουθενά. Προσπαθούν με κάθε τρόπο να αντισταθούν στο μοντερνιστικό λόγο, χρησιμοποιώντας πρωτότυπα και προκλητικά τη γλώσσα, αναμειγνύοντας τα υφολογικά επίπεδα, την καθαρεύουσα με τη δημοτική κτλ. Θέτουν, γενικότερα, τα πάντα υπό αμφισβήτηση (την έλλογη χρήση της γλώσσας και την έννοια της δομής, της πλοκής και της συνοχής του κειμένου και του νοήματος⁴⁶), εγκαταλείποντας κάθε προσπάθεια να αποκτήσουν ένα προσωπικό ύφος, γνωρίσματα που μπορούν να ερμηνευθούν ως λογοτεχνικός μεταμοντερνισμός και συνδέονται άμεσα με τις θεωρίες του αποδομισμού και του μεταδομισμού. Σ' αυτή την ομάδα ανήκει πλήθος ποιητών, των οποίων το έργο δεν έχει ολοκληρωθεί και θα κριθεί οριστικά στο μέλλον. Κατ' αλφαβητική σειρά, «γενιά '70»: Ρούλα Αλαβέρα, Δημήτρης Αλεξίου, Νάσος Βαγενάς, Γιάννης Βαρθέλης, Αναστάσης Βιστωνίτης, Μιχάλης Γκανάς, Ηλίας Γκρής, Βερονίκη Δαλακούρα, Δημήτρης Καλοκύρης, Γιώργος Κ. Καραβασίλης, Γιάννης Κοντός, Μαρία Λαϊνά, Χριστόφορος Λιοντάκης, Γιώργος Μαρκόπουλος, Τζένη Μαστοράκη, Μανόλης Πρατικάκης, Παυλίνα Παμπούδη, Κώστας Γ. Παπαγεωργίου, Γιάννης Πατύλης,

40. Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι στην ποίηση 1970-2000, ίσως και σε όλη τη μεταπολεμική, δεν υπάρχουν ηγετικές μορφές, όπως ο Σολωμός, ο Παλαμάς, ο Καρυωτάκης, ο Καβάφης, ο Σεφέρης, ο Ελύτης, ο Ρίτσος.

41. Ζήρας Αλ., Εισαγωγή: *Γενιά του '70*, επιμέλεια Δημ. Αλεξίου, Όμβρος, Αθήνα, 2001, σ. 10.

42. Κεφάλας Η., *Ανθολογία σύγχρονης ελληνικής ποίησης. Η δεκαετία του '80 (ιδιωτικό όραμα)*, περ. *Εντευκτήριο* (Θεσσαλονίκης) τχ. 9, Δεκ. 1989, σσ. 118-122, Χατζηβασιλείου Β., «Η πανσπερμία μιας γενιάς», περ. *Νέο Επίπεδο*, τχ. 26, άνοιξη-καλοκαίρι 1997, σσ. 9-11.

43. Βλ. σχετικά Beaton R., *ό.π.*, σσ. 336-337.

44. Βλ. κεφ. «Μεταμοντερνισμός», σ. 242.

45. Γαργαντούδης Ε., *ό.π.*, σσ. 242-243.

46. Βλ. σχετικά Τζιόβας Δ., «*Μεταμοντερνισμός και σκεπτικισμός*», *Μετά την αισθητική*, Γνώση, Αθήνα, 1987, σσ. 313 κ.ε.

Λευτέρης Πούλιος, Βασίλης Στεριάδης, Αλέξης Τραϊανός, Αντώνης Φωστιέρης, Γιώργος Χρονάς, Δήμητρα Χριστοδούλου κ.ά. και «γενιά του '80»: Χάρης Βλαβιανός, Σπύρος Βρεττός, Κωστής Γκισομούλης, Νίκος Δαββέτας, Σταύρος Ζαφειρίου, Στέλιος Καραγιάννης, Γιώργος Κακουλίδης, Βαγγέλης Κάσσοσ, Μαρία Κούρση, Στάθης Κουτσούνης, Ηλίας Λάγιος, Γιώργος Μπλάνας, Παντελής Μπουκάλας, Στρατής Πασχάλης, Σάκης Σερέφας, Γιάννης Τζανετάκης, Σωτήρης Τριβιζάς, Θανάσης Χατζόπουλος, Δημήτρης Χουλιαράκης κ.ά.

Αξιοσημείωτο είναι ότι στην ποίηση των τελευταίων τριάντα χρόνων παρατηρείται συγκεκριασμός παλιών και νέων ποιητικών ρευμάτων: «*συνυφαίνονται ο καρωτακικός μηδενισμός, η υπερρεαλιστική μέθη, η σκοτεινότητα του μπωντλερικού spleen και η αργή, κουρασμένη κίνηση του σεφερικού στοχασμού σ' ένα αμάλγαμα που δημιουργεί μια ιδιόμορφη ποιητική του θανάτου*» παρατηρεί ο Αλέξης Ζήρας⁴⁷. Παρατηρούμε, επίσης, μια νεορομαντική τάση, που φαίνεται στην αναβίωση των αρχαίων κλασικών (όπως, π.χ., στην ποίηση του Χριστόφορου Λιοντάκη, της Βερονίκης Δαλακούρα, του Παντελή Μπουκάλα, του Χάρη Βλαβιανού κ.ά.).

Άλλα βασικά γνωρίσματα της ποίησης, ιδιαίτερα των δεκαετιών 1980-2000, είναι η τάση φυγής από την πραγματικότητα⁴⁸ και η εμμονή στον έρωτα και το θάνατο· χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ποίηση του Στάθη Κουτσούνη:

*Ήρθε με δανεικό
φως από τα μάτια σου
ο θάνατος
χρώματα ιδρωμένα λαχτάραγαν
στα πληγιασμένα δάχτυλα
κι είχες ολόκληρη σχεδόν
μετακομίσει μέσα του
το 'βλεπα που στον αφαλό
γάλα κόκκινο ανάβλυζε
φεγγάρια πέφτανε απ' τα βλέφαρα
κι ανάμεσα στα σκέλη ένα κουτάβι
έσκουζε βουρκωμένο
δείχνοντας τα μαύρα δόντια του.*

(Στάθης Κουτσούνης, «Παραλλαγή», *Τρύγος αιμάτων*, 1991)

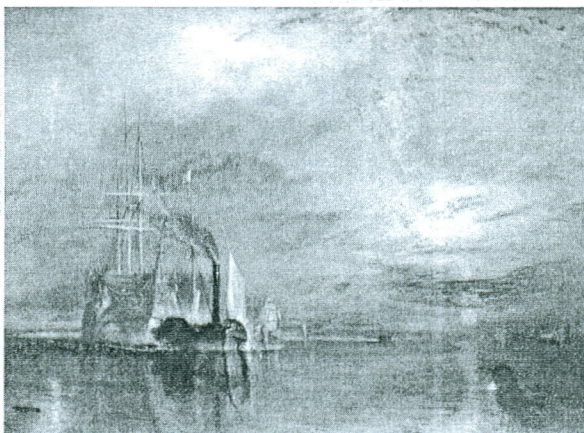
47. Ζήρας Α., *ό.π.*, σ. 17.

48. Γαραντούδης Ε., *ό.π.*, σσ. 231-248.

Αυτά τα αντιθετικά στοιχεία που συνθέτουν την ποίηση του τέλους του 20ού αιώνα ίσως δικαιολογούν την απορία του Δημήτρη Τζιόβα αν όλα αυτά είναι μια ένδειξη πως η ποίησή μας βαδίζει προς την εξάντληση⁴⁹, καμπή που εγκυμονεί κάτι καινούριο.

Συνοψίζοντας, αν πρωτοπορία σημαίνει «πορεία προς τα εμπρός»⁵⁰ και ρήξη με το παρελθόν και το κατεστημένο⁵¹, η ποίηση της τελευταίας πενήκονταετίας υπ' αυτή την έννοια δεν είναι πρωτοποριακή, αφού οι ποιητές δείχνουν νοσταλγική διάθεση προς το παρελθόν και αναβιώνουν τα παλαιότερα ρεύματα με ανανεωμένο μανδύα. Το μεγαλύτερο μέρος αυτών αγνοεί τον κοινωνικο-πολιτικό οραματισμό για ριζική ανανέωση του κόσμου, τον οποίο διακήρυξαν τα πρωτοποριακά κινήματα των αρχών του 20ού αιώνα. Διακρίνονται, βέβαια, από μια τάση λογοτεχνικής «ανεξιθρησκίας», μια καλλιτεχνική ανεξαρτησία, με την οποία πειραματίζονται με τις λέξεις και τα νοήματα. Ο ερημιτισμός εξακολουθεί να υπάρχει ως ένα είδος άμυνας των ποιητών, ίσως για να μην καταλήξει η ποίησή τους «αγοραία». Έχει γίνει απόλυτη συνείδηση ότι η γλώσσα έχει άπειρες δυνατότητες και ότι οι λέξεις μπορούν να συσχετιστούν με ποικίλους τρόπους και όχι μόνο με κριτήριο το λογικό ειρμό.

Απομένει μόνο να φανεί τι θα επιβιώσει στο μέλλον από την πληθωρική ποιητική παραγωγή της μεταπολεμικής ποίησης. Οποιαδήποτε όμως κι αν είναι η ετυμολογία των επόμενων γενεών, το βέβαιο είναι ότι η ποίηση άνθησε όλες αυτές τις δεκαετίες και έδωσε ώριμους καρπούς, ανεξάρτητα αν ανάμεσά τους υπάρχουν και μερικοί άγουροι.

49. Τζιόβας Δ., «Η ώρα της πεζογραφίας ή η εξάντληση της ποίησης», περ. *Πόρφυρας*, τχ. 47, Οκτ.-Δεκ. 1988, σσ. 68-71.

50. Παγανός Δ.Γ., *Μοντερνισμός και Πρωτοπορίες*, Σαββάλας, Αθήνα, 2003, σ. 23.

51. Vitti M., *Η Γενιά του τριάντα. Ιδεολογία και μορφή*, Ερμής, Αθήνα, 1977, σ. 48 και Αρσενίου Ε., *Νοσταλγοί και Πλαστοργοί*, Τυπωθήτω, Αθήνα, 2003, σ. 119.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η περιπέτεια
των
ποιητικών ρευμάτων

*Μια περιδιάβαση στα λογοτεχνικά ρεύματα
με επιλογή και ερμηνεία αντιπροσωπευτικών ποιημάτων*

3.5 Η ΜΕΤΑ-ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ

• Μεταμοντερνισμός

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΣ

Στην Ελλάδα, μεταμοντέρνα ποίηση γράφουν οι λεγόμενες γενιές του '70 και του '80, που δημοσιεύουν ποιήματά τους τα τελευταία τριάντα περίπου χρόνια του 20ού αιώνα. Η ποίησή τους έχει εμφανείς διαφορές από τις δύο γραμματολογικά προηγούμενες «γενιές», ιδιαίτερα από την «πρώτη», αφού γράφουν πιο κλειστή, προσωπική ποίηση. Δε φαίνονται να έχουν κοινό, συλλογικό όραμα, παρά μόνο κοινούς προβληματισμούς που απορρέουν από την ιδιόμορφη εποχή στην οποία ζουν, εποχή αποθέωσης της μαζικής, λαϊκής κουλτούρας, της τεχνολογίας και των ηλεκτρονικών υπολογιστών, της διακεκομμένης επικοινωνίας των κινητών τηλεφώνων, της δυναστείας των ΜΜΕ, μέσω της οποίας η γλώσσα του παραλογισμού ντύνεται με το μανδύα του δικαίου και της λογικής. Δεν επιθυμούν να ενταχθούν σε κάποιο κίνημα, ούτε έχουν στεγανά στην ποίησή τους (θεματολογικά, μορφικά, μετρικά κ.ά.). Όλα αυτά δείχνουν ένα κλίμα ρευστότητας και απροσδιοριστίας, που συνδέεται με το κλίμα του μεταμοντερνισμού.

Το ερώτημα είναι αν αυτή η ποίηση στο σύνολό της μπορεί να ονομαστεί μεταμοντερνισμός ή μόνο κάποια αντιπροσωπευτικά δείγματά της. Αν εξετάσουμε τον πλούσιο κατάλογο των ποιητών των τελευταίων τριάντα χρόνων²⁸⁸, θα παρατηρήσουμε ότι ένας πολύ μεγάλος αριθμός τους (και τα ονόματα είναι μόνο ενδεικτικά) έχουν ποιητική γραφή με σαφείς τάσεις προς το μεταμοντερνισμό όπως ορίστηκε παραπάνω: Ρούλα Αλαβέρα, Δημήτρης Αλεξίου, Νάσος Βαγενάς, Αναστάσης Βιστωνίτης, Γιάννης Βαρβέρης, Βερονίκη Δαλακούρα, Ηλίας Κεφάλαις, Γιάννης Κοντός, Μαρία Λαϊνά, Παυλίνα Παμπούδη, Αθηνά Παπαδάκη, Χριστόφορος Λιοντάκης, Γιάννης Πατίλης, Λευτέρης Πούλιος, Βασίλης Στεριάδης, Αλέξης Τραϊανός, Αργύρης Χιόνης // Χάρης Βλαβιανός, Σπύρος Α. Βρεττός, Κωστής Γκισομούλης, Νίκος Δαββέτας, Στέλιος Καραγιάννης, Μαρία Κούρση, Στάθης Κουτσούνης, Ηλίας Λάγιος, Γιώργος Μπλάνας, Παντελής Μπουκάλας, Στρατής Πασχάλης, Σάκης Σερέφας, Γιάννης Τζανετάκης, Θανάσης Χατζόπουλος, Δημήτρης Χουλιαράκης κ.ά.

Από τον κατάλογο απουσιάζουν λίγοι, οι: Μιχάλης Γκανάς, Ηλίας Γκρής, Δημήτρης Καλοκύρης, Γιώργος Κ. Καραβασίλης, Γιώργος Μαρκόπουλος, Τζένη Μαστοράκη, Μανόλης Πρατικάκης, Κώστας Γ. Παπαγεωργίου, Αντώνης Φωστιέρης, Γιώργος Χρονάς, Δήμητρα Χριστοδούλου // Σταύρος Ζαφειρίου, Γιώργος Κακουλίδης, Βαγγέλης Κάσσοι, Σωτήρης Τριβιζάς κ.ά. Η ποίηση των παραπάνω φαίνεται να επηρεάζεται από ποικίλα ρεύματα: το μοντερνισμό,²⁸⁹ τον υπερρεαλισμό και το μετασυμβολισμό με υπαρκτικές τάσεις.

288. Για την ποίηση των τελευταίων τριάντα χρόνων και τους εκπροσώπους της βλ. Μέρος δεύτερο: *Ιστορική ποιητική περιπέτεια*, σσ. 43 κ.ε.

289. Για μια αντίθετη άποψη βλ. Γαργανούδης Ευρ., *Ανθολογία νεότερης ελληνικής ποίησης*, Νεφέλη, Αθήνα, 1998, Επίμετρο «Η νεότερη ελληνική ποίηση», σσ. 193-298: 220-223, όπου, συζητώντας το θέμα αυτό, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο μοντερνισμός και όχι ο μεταμοντερνισμός προσιδιάζει στη γενιά του '80. Τα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν την ποίηση αυτή από το μοντερνισμό, τα αποδίδει σε μια νεορομαντική τάση.